Verbinden en scheiden

Wacht U voor oneliners

Verbinden en scheiden zijn essentiële functies in de natuur, en ook in natuurbeheer. Zo is het zinvol als natuurgebieden met elkaar verbonden worden, en gescheiden van ongewenste cultuurinvloeden van buitenaf. Ook bezoekers moeten soms met de natuur verbonden, en er soms van gescheiden worden, vindt Ies Zonneveld. Hij is overigens warm voorstander van robuuste natuur op voormalige landbouwgronden, waar mensen naar hartelust rond kunnen struinen. Maar tegelijkertijd moeten echt kwetsbare gebieden geheel afgesloten kunnen worden. Zonneveld hoop dan ook van harte dat Natuurmonumenten zich vergist heeft in de bewoording van haar pleidooi voor 'maximale' ontsluiting, en eigenlijk 'optimaal' bedoelt.

— Ies Zonneveld

Ons aller Natuurmonumenten lanceerde dit voorjaar op de slotbijeenkomst van haar honderdjarig bestaan de idee van het 'Groene Netwerk': de inrichting van de Nederlandse natuur zodanig dat mens en natuur dichter bij elkaar komen. Dat gedachtegoed is ook te vinden in een fraai boekje 'Als je van Nederland houdt' [*niet meer in de handel-red.*]. Natuur moet meer infiltreren in de menselijke agglomeraties, de mens moet meer mogelijkheden hebben door te dringen in, binding krijgen met de natuur. Dat zo de nadruk wordt gelegd op de noodzaak van wederzijds contact is logisch. Een grote organisatie, die zowel het ledenbestand wil bevredigen in hun behoeften als ook externe invloed wil uitoefenen (op het nationale natuurbeschermingsbeleid) moet draagvlak hebben. Daarvoor is een optimaal contact nodig. Niets mis mee dus.

En toch, al luisterend naar de behartigenswaardige woorden bekroop mij enige onrust. Het was de herinnering aan de hevige discussies ruim een kwart eeuw geleden, met name in de toen nog jonge WLO (Werkgroep Landschapsecologisch Onderzoek). Er stonden twee zienswijzen tegen over elkaar. Natuur kan alleen effectief beschermd worden als schadelijke menselijke activiteit zo veel mogelijk wordt beperkt en dat kan alleen door bepaalde vormen van *scheiding*. De tegenstanders pleitten juist voor het tegendeel: natuur en cultuur dienen innig *verweven* te worden. De verwevers kwamen overigen van twee zijden. De ene groep, stellende dat de mens in feite tot de natuur behoort (zij het met rentmeestersfunctie), pleitte voor meer natuur in cultuurgebied, onder meer in de vorm

foto's Hans van den Bos

Eigentijdse Wildernis op voormalige landbouwgrond. Gelderse Poort bij Nijmegen.

van meer natuurlijke productieprocessen, maar ook voor de boer als natuurbeheerder. De andere groep ging uit van de mens eerder als beheerser dan als beheerder van de aarde, die de vrijheid (het recht) heeft de ruimte voor zich op te eisen ongeacht of het ten koste gaat van natuurlijke waarden.

Oneliners

"Alle hekken rond natuurreservaten weg" dus, stelde in dit verband destijds een prominent kamerlid (later minister) van een partij die de vrijheid van de individuele burger hoog in het vaandel heeft. Een dergelijke '*oneliner*' is karakteristiek voor politici met name in verkiezingstijd; dan domineert het streven naar kwantiteit van stemmers over de zorg voor kwaliteit. Populisme is een term voor het soort van politiek dat overmatig gebruik maakt van *oneliners*. De ongerustheid die mij als toehoorder beving, sloeg op dat vileine politieke instrument, dat menig kundige politicus de kop heeft gekost. Meer nog dan in het politieke machtsspel zijn *oneliners* in de wetenschap en het daarop gebaseerde beleid uit den boze.

Kan het zijn dat het initiatief van Natuurmonumenten, met alle goede bedoelingen te streven naar een nog breder draagvlak, de *oneliner*-woordkunstenaars in de kaart speelt ten nadele van een wetenschappelijk verantwoord natuurbeleid? Tijdens het luisteren dit voorjaar in Utrecht zowel als den Haag vielen er verschillende suggesties voor zulke *oneliners*. Zelfs in het boekje staat er een heel duidelijke: "Voor Natuurmonumenten is *verbinding* het kernbegrip voor de komende jaren."

Het is, dankzij een kundig ambtenarencorps, en vakkundig lobbyen in het parlement gelukt om een zo belangrijk ecologisch planologisch basisprincipe als de 'Ecologische Hoofdstructuur' er door te krijgen en in de praktijk ten uitvoer te brengen. Kamerleden (de meesten) die leek zijn op het gebied van ecologie en die ervóór gestemd hebben, zijn destijds overtuigd geraakt van de noodzaak van die EHS juist vanwege het aspect verbinden. Verbinden is dus goed (en kost vele miljoenen). Verbinding is opheffen van scheiding. "Scheiding is dus fout", kan dan een voor de hand liggende conclusie zijn. En... zie je wel, Natuurmonumenten bevestigt dat in haar pleidooi voor verbinding van natuur en cultuur in de zin van 'natuur- respectievelijk cultuurgebied'. Een dergelijke ongenuanceerde boodschap nu, is gevaarlijk voor het gezag van Natuurmonumenten als rentmeester van de Nederlandse natuur. Immers elke verdediger van natuur weet dat *verbinden* en *scheiden* kanten zijn van dezelfde medaille.

Twee kanten van dezelfde medaille

Iedere bioloog en landschapsecoloog weet dat concrete natuur, al of niet samen met de mens als onderdeel, is op te vatten is als een stelsel van vele samenhangende factoren. Ook is de schaal waarop we om ons heen kijken, van de microkosmos binnen het atoom tot de macrokosmos van het heelal, bepalend voor wat we waarnemen. Van belang is nu dat we op elke schaal zowel *scheiding* als *verbinding* zien, twee aspecten van eenzelfde verschijnsel die letterlijk haaks op elkaar staan. Het prototype van een verbindingsstructuur, een weg, die in de lengte dus een verbinding is, vertegenwoordigt dwars

daarop een scheiding, bijvoorbeeld voor potentieel overstekend wild. De ophaalbrug die 'op' is, vormt een *scheiding* voor de voetganger en een *verbinding* voor de schipper.

Nog aansprekender voor de gewone natuurbeschermer en landinrichter is het levensproces. In zijn eenvoudigste vorm is dat het samenbrengen *(verbinden)* en *scheiden* van stoffen. Bij de relatief eenvoudige bacteriën speelt het membraan daarbij een hoofdrol. Het is in principe een *scheidings*wand, die echter een speciale doorlaatbaarheid heeft (*verbinding* toestaat) voor specifieke stoffen. Een organisme, bijvoorbeeld een mens, kan niet bestaan zonder een stelsel van *verbindings*functies voor het overbrengen van signalen en voor aanvoer en afvoer van stofwisselingsproducten. Even zeer zijn echter *scheidings*functies essentieel ter bescherming tegen ongunstige invloeden van buitenaf.

Natuurbescherming speelt zich nu af op weer een hiërarchisch niveau hoger: het landschap. Maar ook hier is sprake van visueel herkenbare eenheden, in dit geval opgebouwd uit abiotische en biotische elementen, *gescheiden* van elkaar, *verenigd* in ecosystemen en mozaïeken van ecosystemen. Grenzen tussen de eenheden zijn minder scherp, maar berusten op ingewikkelde processen in het overgangsgebied of geheel intern binnen de eenheid, die beschreven kunnen worden als weerstand tegen negatieve invloeden van buiten of ook als veerkracht van het systeem. Tegen sommige aantastingen is afstand in combinatie met terreingesteldheid een vorm van *scheiding*. Evenals in organismen valt en staat een ecosysteem met het functioneren van *scheidings*- zowel als *verbindings*mechanismen.

Natuurbescherming vloeit voort uit de omstandigheid dat natuurlijke ecosystemen die men de moeite waard vind te behouden, ernstig gestoord worden door al of niet willekeurig menselijk handelen. De impact van die invloed overtreft meestal de natuurlijke weerstand en veerkracht van de betreffende ecosystemen, zeker die welke wij in Nederland nog hebben. Daarbij gaat het zowel om storing in *scheidings*functies als *verbindings*functies.
Het middel voor de *scheidings*functie (afweer van schadelijke invloed) is veelal het 'hek', variërend van concreet rasterwerk of vergroting van de afstand(bufferzone) tot planologische bepalingen en (wettelijke)toelatingsregelingen. Even belangrijk echter is ook toe te zien op de *verbindings*functies en in te grijpen waar die worden gehinderd. Dat die *scheidings*- en *verbindings*acties een complex karakter moeten hebben omdat het een het andere impliceert, is uit het bovenstaande duidelijk. Ook vanzelfsprekend is dat het membraanprincipe (gespecificeerde gedeeltelijke open- en geslotenheid) ook hier op deze schaal kan worden en al wordt toegepast.

Vooral in kwetsbare natuur is maximale openstelling geen optie. Uitkijktoren in Fochteloërveen.

De EHS nu is een toepassing van de bovengenoemde beschouwingen. Zij wordt gekarakteriseerd door het principe van *verbinding* tussen natuurgebieden en de plant- en dier-populaties evenzeer als door de *scheiding* ervan ten opzichte van de negatieve invloed vanuit de tussenliggende cultuurgebieden.

Op de verkeerde weg?

Betekent dit alles nu dat het honderd jaar oude Natuurmonumenten met haar nadruk op *verbinding*, volgens mij een verkeerde weg op zou gaan? Zeker niet. Ik ben het met de conclusie geheel eens. Natuurbescherming evolueert van een luxe kostenpost in de zijlijn naar een centrale plaats in het streven naar groei van duurzame welvaart inclusief de economische aspecten daarvan. Daarom is een goede *band* met de maatschappij nodig, mede via het gepropageerde groene netwerk. Op die *band* doelt Natuurmonumenten mijns inziens met het begrip *verbinding*. Ook heb ik het volste vertrouwen dat de professionele beheerders bij Natuurmonumenten wel degelijk de noodzaak zien van scheiding (beschutting), van simpel hek tot slimme af- en omleidingvoorzieningen, waarmee ongewenste bezoekers (maar ook de bovengenoemde op maximale individuele vrijheid gerichte beleidspersonen) 'om de tuin kunnen worden geleid'.

Is het verschil tussen mijn betoog en dat van Natuurmonumenten dan slechts een kwestie van woorden, zomaar een woordenspel? Ik begon mijn betoog door mijn afkeer te getuigen van de *oneliners*, veelal halve waarheden, gevaarlijker dan leugens. Ook dat is een (zij het vuil) woordenspel. Ik vond het zinnig te wijzen op het gevaar van dubbelzinnig zo niet onzorgvuldig woordgebruik als het zulke essentiële aspecten van landschap en natuur gaat als *verbinding* en *scheiding* die ik zo even aan de orde stelde.

Zo trof mij in de betogen verschillende malen de term 'maximale' ontsluiting of openstelling. Ik ben er van overtuigd dat Natuurmonumenten hier 'optimale' openstelling bedoelt. Voor de kwetsbaarste natuurgebieden kan zelfs minimale openstelling de ondergang betekenen. De norm voor optimale openstelling is hier nul: sluiting dus. Het betreft hier, als gevolg van die kwetsbaarheid, ook de meest zeldzame natuurtypen. Het zijn in het algemeen weinig robuuste, vaak oude semi-cultuurgebieden die speciale verzorging vereisen.

Robuuste natuur

Toch wordt in het pleidooi voor het groene netwerk extra aandacht gevraagd voor het tegenovergestelde van die fijnzinnige natuur, aangeduid als 'robuuste' natuur. Die laatste wil Natuurmonumenten bevorderen. Robuustheid kan men in het licht van het voorgaande omschrijven als natuur met ingebouwd *scheidings*vermogen in de vorm van weerstand en/of veerkracht.

De bestaande natuurreservaten vertonen nu een scala van robuustheid. Men kan een natuurgebied niet robuuster maken dan het 'van nature' is zonder het karakter te veranderen. Bevorderen van robuustheid in het groene netwerk komt dus neer op óf kwetsbaarder natuur vervangen door andere, robuustere natuur óf aan het groene netwerk robuuste natuureenheden toevoegen. Het eerste kan en mag de bedoeling niet zijn. Het zou neerkomen op het laten vallen van de fijnzinniger natuur in kwetsbare gebieden, die juist extra b*eschut* moeten worden, in bepaalde mate *gescheiden* van menselijke invloed, niet *verweven* in een bezoekerscircuit.

Het tweede, toevoegen van nieuwe natuur op vrijkomende landbouwgronden, heeft mijn hart. Het sluiten aan bij de introductie van het begrip *Nieuwe Natuur,* twintig jaar geleden, toen Rob Jongman en ik op verzoek van Natuurmonumenten het landschap van Nederland in het jaar 2050 schetsten. Het waren de nadagen van de grote discussie over scheiden en verweven en de sfeer van de no-nonsense kabinetten van Lubbers, maar ook van het begin van de teruggang van de landbouw, de voorspelling van het Landbouw Economisch Instituut dat er honderdduizenden hectare boerenland te veel was, van de lancering van het Plan Ooivaar, van de ontdekking van de Oostvaardersplassen als supernatuurgebied. De gedachte wel verspreid in binnen- en buitenland maar de term verwaterde spoedig.

Eigentijdse Wildernis

Een betere naam dan 'Nieuwe Natuur'zou zijn: Eigentijdse Wildernis. Het betreft een zelfredzaam natuurdoeltype op zich, zonder aanduiding van al of niet gewenste planten of dieren. De eenheden zijn relatief groot en van de omgeving afgebakend op land waar de landbouw wordt beëindigd. De atmosfeer is die van vandaag. De dynamiek van de waterhuishouding speelt zich binnen bepaalde duurzame grenzen af. Flora en fauna moet zich met minimaal ingrijpen vrij ontwikkelen. Publiek mag zich er vrij bevinden (struinen), mits zich houdend aan gegeven regels, maar nagenoeg zonder speciale faciliteiten. Aan de spontaan zich ontwikkelende levende natuur worden van af het begin (semi-)wilde, zelfredzame rassen van grote grazers toegevoegd (schapen, geiten, varkens, runderen, paarden, herten, reeën en ander wild dat er van zelf komt) omdat anders op nagenoeg alle bodemtypen in Nederland dicht bos ontstaat, wat in ons dichtbevolkte land ongewenst lijkt. Die eenheden behoeven niet per se te vallen binnen het voorlopig voorgestelde EHS-gebied, maar kunnen daar komen waar de grond, om wat voor reden dan ook, vrijkomt of vrij te maken is. Geen grond is te nat of te droog of te rijk of arm, immers de natuur zelve zal voorzien in wat het wordt. Beheer beperkt zich tot enig toezicht en tot waar nodig regulering van de grazende fauna.

De door Natuurmonumenten nu voorgestelde robuuste natuur zou kunnen duiden, naar ik hoop, op verdere ontwikkelingen in denkbeelden omtrent bevorderen van zulke vrij toegankelijke wildernis als deel van het groene netwerk. Die eigentijdse wildernis kan dan naast de klassiek beheerde bestaande reservaten, in de EHS maar meer nog daarbuiten, een eigen rol vervullen bij de behoefte aan maximaal toegankelijke natuur. Ik schaar me dus graag achter het honderdste-verjaardagsinitiatief dat Natuurmonumenten in woord en geschrift dit voorjaar publiceerde, ondanks enige kritiek op het woordgebruik en "omdat ik van Nederland houd".◆

Met dank aan Titia voor discussie